

Помогайбо В.М.

ВСТУП
ДО ПРЕНАТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Спецкурс
для студентів ВНЗ

Полтава
«Довкілля-К»
2006

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Етапи пренатального розвитку людини	7
Розділ 2. Пренатальна свідомість	11
2.1. Вступна частина	11
2.2. Мовна свідомість	12
2.3. Музична свідомість.....	12
2.4. Логічна свідомість	13
2.5. Просторова свідомість.....	14
2.6. Тілесно-рухова свідомість	15
2.7. Самосвідомість.....	16
2.8. Міжособистісна свідомість	18
2.9. Заключна частина.....	19
Розділ 3. Механізми пренатального навчання.....	21
Розділ 4. Вплив пренатального спілкування на розвиток дітей дошкільного віку.....	25
Розділ 5. Пренатальне спілкування у первісних культурах.....	30
Використана література	34

ПЕРЕДМОВА

У 80-ті роки ХХ ст. на основі результатів численних спостережень та експериментальних досліджень були започатковані нові галузі біології людини – пренатальна психологія, пренатальна педагогіка та інші. Учені, які займаються проблемами пренатального розвитку людини, гуртуються навколо кількох міжнародних наукових осередків. Серед них варто назвати Світову Організацію Асоціацій з Пренатального Виховання (The World Organization of Associations for Prenatal Education, Austria), Міжнародне Товариство Пренатальної та Перинатальної Психології та Медицини (The International Society of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine, Austria), Асоціацію Пренатальної та Перинатальної Психології та Здоров'я (The Association for Prenatal and Perinatal Psychology and Health, USA). Ці центри мають свої періодичні видання, сприяють публікації монографій учених, систематично проводять науково-практичні конференції та семінари тощо.

Виявилося, що психологічний та виховний вплив на ще ненароджену дитину – реальність, яку можна і необхідно використовувати практично з самого моменту зачаття. Невдовзі на основі результатів досліджень плоду людини були розроблені особливі методики пренатального спілкування та виховання.

Нині у ряді країн функціонують спеціальні навчальні заклади для вагітних жінок. Найвідомішим із них є Пренатальний Університет, створений американським акушером Ф.Р. Ван де Карром. Подібні пренатальні центри діють також у Росії та Україні.

Однак, і в програмі, і в підручниках, за якими студенти-психологи вивчають дисципліну «Фізіологія центральної нервової системи та вищої нервової діяльності людини», відсутній матеріал стосовно формування вищої нервової діяльності протягом пренатального періоду розвитку людини.

Матеріал цього посібника призначений для самостійного опрацювання при вивченні розділу «Особливості вищої нервової діяльності дітей різних вікових періодів» зазначеної вище навчальної дисципліни. Крім того, у студентів на

прикладі викладення матеріалу в цьому посібнику сформується уявлення про принципи оформлення наукових публікацій.

Висловлюю теплу приязнь та щирю вдячність студентам психолого-педагогічного факультету Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка Світлані Галайковській, Юлії Гонзарь, Вадиму Калиновському, Ганні Костенко, Катерині Мироненко та Світлані Талько за допомогу в підготовці матеріалів для цього навчального посібника.

Розділ 1. ЕТАПИ ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Після нас прийдуть наші діти, які будуть продовжувати започатковані нами справи, творити своє життя, будувати суспільство краще, ніж це вдалося нам, жити в цьому суспільстві щасливіше, ніж живемо ми.

Безперечно, кожні батько та мати бажають своїй дитини всього найкращого в житті. З самого моменту народження її люблять і ніжать, приділяють їй багато уваги, дарують найкращі іграшки і, звичайно ж, виховують. Але більшість із нас навіть не здогадуються, що задовго до народження дитина активно сприймає події навколишнього світу, проявляє позитивні та негативні емоції – усміхається, образливо кривиться, лякається тощо. Вона здатна запам'ятовувати події, що відбуваються поряд, і навіть навчатися. На підставі цього в деяких країнах Сходу (Китай, Корея) вважається, що в момент народження людина має вік 9 місяців.

Останнім часом спостерігається значне зростання інтересу до такого питання, як виховання дитини до народження. У періодичній науковій та популярній літературі з'явилися численні публікації, які констатують наявність умовнорефлекторної діяльності плоду людини, його здатність накопичувати інформацію. Сформувалися нові галузі біології людини – пренатальна педагогіка, пренатальна психологія тощо.

Результати досліджень у цих напрямках свідчать, що психологічний та виховний вплив на ще ненароджену дитину – реальність, яку можна і необхідно використовувати практично з самого моменту зачаття.

Нервова система людини починає формуватися ще на другому тижні ембріонального розвитку – визначається вісь зародкового диска та закладається хорда [1, 2]. Тритижневий ембріон має виразну нервову трубку з трьома мозковими пухирцями на передньому кінці. Довжина такого ембріона всього 3 мм. На п'ятому тижні ембріонального розвитку (довжина зародка 22 мм) чітко виражені усі відділи головного мозку та мозочок. У спинному мозкові утворюються синапси і формуються нерви від рухових зон спинного мозку та спіналь-

них гангліїв. На цій стадії ембріогенезу починається рухова активність зародка, виявлена реакція на дотикові та больові подразнення. Семитижневий ембріон здатен сприймати звуки, відповідає на них поштовхами в передню стінку живота матері. У восьмитижневого ембріона (довжина 40 мм) можна розрізнити кору та базальні ядра великих півкуль, з'являється дотикова чутливість навколо рота, починають розвиватися органи смаку та нюху.

Після 2-го місяця ембріонального розвитку зародок людини називається плодом. На початку цього етапу (довжина зародка понад 80 мм) активізується стовбурна частина головного мозку, що зумовлює формування низки безумовних рефлексів. При доторканні до губ плід реагує рухами всього тіла, а до повік – обертанням очей. 3-місячний плід повертає голову, здійснює різноманітні рухи, кривиться, стискає кулачок, знаходить рот та смокче палець (безумовний смоктальний рефлекс). Більша частина поверхні його тіла відчуває дотик. При доторканні до лоба плід відвертає голову, може підняти брови, наморщити лоба. Спостерігається виразний хапальний рефлекс – при доторкуванні до кисті стискаються пальці. На 5-му місяці плід зажмурює очі, робить дихальні рухи, виявляє добрий чи поганий норів. Він по-своєму лякається чи сердиться, чуючи голосні крики зі світу дорослих, чітко реагує на настрій матері, на ніжні звертання. На 6-му місяці ембріонального розвитку починає функціонувати вестибулярний апарат, унаслідок чого плід зберігає рівновагу і швидко відновлює положення тіла. У цьому віці він особливо починає реагувати на музику. 7-місячний плід відкриває очі, реагує на світло, звуки та шуми, на смакові подразнення (відразливий вираз обличчя на солоне чи гірке та вираз задоволення на солодке), чітко виявляється вираз плачу, крику, гніву тощо. У нього з'являється здатність переробляти одержані відчуття.

Численні дослідження показали, що плід, починаючи з 5-місячного віку, цілком здатен сприймати характер ставлення до нього з боку матері та батька, реагувати на подразнень, які надходять до нього із зовнішнього світу, і навіть навчатись [3, 4, 5, 6].

У США акушером Ф.Р. Ван де Каром розроблена спеціальна комплексна методика, яка дістала назву “Пренатальний університет” [7, 8]. Учений вважає, що сенсорні можливості у плоду з’являються тоді, коли майбутня мати починає відчувати легкі поштовхи або рух у нижній частині черевної порожнини. Це означає, що настав час починати спілкуватися з дитиною, спонукуючи її до активного дослідження навколишнього світу. В основі цього процесу лежить рух. Легкі плескання по животу стимулюють рухову активність малюка, яка, з свого боку, стає засобом спілкування із зовнішнім світом. Можливість такого спілкування підсилюється, коли батьки практикують таку регулярну “гру” разом з приємними зовнішніми стимулами, наприклад, музикою.

Початок 7-го місяця вагітності – найбільш сприятливий час для другого циклу занять за пренатальною педагогічною програмою. Цей цикл окрім сигнальних “поштовхів” включає також і “розмову”. Учений пропонує список слів, які дитина буде найчастіше чути протягом перших місяців життя після народження: люблю, цілую, кажу, молоко, тепло, холодно тощо. Тут використовується навіть лічба – перші “уроки математики”, як їх жартома називає доктор Ван де Кар. Наприклад, звучить голосний плескіт долонями, який супроводжується словами: “Мама (тато) плескає долонями один раз!” Потім звучать два голосних плескоти, які знову супроводжуються словами: “Мама (тато) плескає долонями два рази!”

Багаторічні спостереження показали, що діти, матері яких під час вагітності діяли згідно з рекомендаціями Пренатального Університету, з перших днів життя після народження значно краще адаптувалися до умов зовнішнього світу, були спокійнішими, менше кричали, не вередували, уважно слухали, коли з ними розмовляли, і взагалі поводити себе значно розумніше з точки зору дорослої людини. А деякі діти, які зазнали навчання до народження, різко швидко ставали вундеркіндами.

Французька дослідниця А. Бертран розробила свою оригінальну систему пренатального виховання, в основі якої лежить духовний стан майбутньої матері [за 9]. Вона рекомендує вагітній жінці слухати гарну музику, спостеріга-

ти красиві явища та предмети, спілкуватися з рослинами тощо. За таких умов у душі майбутньої матері формується почуття миру та спокою, що сприяє гармонійному розвитку дитини. За стародавніми звичаями, у першу чергу східних народів (Японія, Китай), майбутня мати багато часу використовувала для споглядання природи, джерел води або квітів. Її відсторонювали від тяжкої фізичної роботи в полі та вдома, охороняли від стресових ситуацій. Вона займалася малюванням, грала на музичних інструментах, виконувала особливі танці. Майбутня мати може формувати свою дитину такою, якою хоче її бачити. Вона може розмовляти зі своїм малюком, звертати його увагу на те, що їй подобається і чим вона захоплюється, співати йому, розділяти з ним свою радість. Дитина все це справді відчує і ніколи не забуде.

Пренатальна педагогіка здійснює свої перші кроки, але вже сьогодні вона може запропонувати деякі поради. Якщо вагітна жінка буде дотримуватися кількох зовсім неважких правил, то це допоможе їй успішно справитися зі своєю роллю. Вона повинна більше слухати гарну музику (А. Вівальді, В.А. Моцарта тощо), читати вголос цікаві та добрі казки, розглядати красиві картини, фотографії, на яких зображені веселі діти та сцени щасливого материнства, – все те, що викликає у неї задоволення, насолоду, радість. Нехай вона шукає радість у всьому, що виповнене красою людських стосунків, любов'ю, добротою, людяністю.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. З якого віку ембріон людини починає відчувати дотик та біль?
2. З якої стадії розвитку зародок людини називається плодом?
3. У якому віці плід виявляє безумовний смоктальний та хапальний рефлекс?
4. Опишіть особливості поведінки 5-місячного плоду.
5. У якому віці плід починає реагувати на музику?
6. Коли за методикою Ф.Р. Ван де Кара потрібно починати спілкування з плодом і в чому воно полягає?
7. На якому місяці вагітності настає сприятливий період для другого, більш складного циклу занять з плодом і який його зміст?
8. У чому полягають позитивні результати пренатального спілкування?
9. Що Ви знаєте про рекомендації вагітним жінкам у стародавніх країнах Сходу?

Розділ 2. ПРЕНАТАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

2.1. Вступна частина

У наш час проблеми пренатальної психології та педагогіки цікавлять не лише значну кількість науковців, а й широке коло пересічних людей. Сьогодні сотні дослідників вивчають явища сприйнятливості та розумової діяльності дітей задовго до їх появи на світ та намагаються зрозуміти механізми цих явищ. Як давно наука зацікавилася цими проблемами? Ретроспективний огляд наукової літератури показав, що перші публікації з цього питання, до того ж численні, з'явилися ще в першій половині минулого століття (Freud S., 1926; Piaget J., 1936; Ray W.S., 1932; Ryder G.H., 1943; Sontag L.W. and Wallace R.F., 1933, 1934; Sontag L.W., 1941; Spelt D.K., 1938 та інші [за 1]).

Друга, більш потужна хвиля наукового інтересу до пренатального розвитку вищої нервової діяльності людини розгортається у 80-их роках ХХ ст. з появою досконалих технічних засобів (ультразвукове обстеження, волоконна оптика тощо), які дають змогу спостерігати за перебігом ембріонального розвитку та поведінкою плоду. Результати пренатальних досліджень у цей період призвели до корінного перегляду значної частини концепцій у галузі акушерства, гінекології, фізіології та психології.

У англomовній науковій літературі з психології поширене слово “intelligence”, яке в українській мові має кілька синонімів: розум, розумова діяльність, мислення, свідомість, інтелект. У цьому посібнику надано перевагу слову „свідомість”, бо воно означає сприйняття, розуміння навколишнього світу і найповніше передає зміст того явища, про яке тут ведеться мова [3].

Для того, щоб краще зрозуміти структуру, або наповнення свідомості та уявити її ймовірні механізми, варто скористатися так званою теорією множинної свідомості, яку в 1983 р. запропонував американський психолог Г. Гарднер [4]. За Гарднером свідомість, або інтелект людини складається із семи компонентів: мовного, музичного, логічно-математичного, просторового, тілесно-

рухового, внутрішньо-особистісного та міжособистісного. До того ж, кожний компонент свідомості є напівавтономним зі своїми власними формами пам'яті та навчання, мозковими зв'язками, ходом розвитку.

2.2. Мовна свідомість

Мова відіграє чи не найголовніше значення у людському суспільстві, бо є найбільш інформативним засобом спілкування. Пренатальні спостереження і експерименти показали, що діти починають знайомитися і розуміти мову батьків задовго до народження. Використовуючи сучасну сенсорну апаратуру, Г.М. Трубі (H.M. Truby, 1975; за [1]) одним із перших виявив, що крик недоношених дітей за інтонаціями, ритмом та іншими фонетичними характеристиками подібний до мови матері. У випадках німоти матері чи глухоти плоду така залежність не спостерігалася.

Численні експерименти засвідчили, що діти добре пам'ятають зміст розмов і читаних вголос казок та дитячих художніх творів вагітною ними матір'ю або кимсь із присутніх за півтора місяці до народження. Коли їм читали ці твори у віці кількох років, вони заявляли, що вже чули ці історії раніше. (A. DeCasper and W. Fifer, 1980; A. DeCasper and P.A. Prescott, 1984; A. DeCasper and M Spence, 1986; за [1]).

Залишається таємницею, як ненароджені діти, маючи ще нерозвинений головний мозок, не вміючи говорити, не маючи бодай мінімального словникового запасу, здатні сприймати мовну інформацію. З цього приводу окремі вчені висловлюють припущення, що такі випадки можна пояснити лише наявністю телепатії, тобто, прямого зв'язку „розум матері – розум плоду” [5].

2.3. Музична свідомість

Музична свідомість – це спосіб мислення за допомогою звуків, це універсальна мова, зрозуміла людям усього світу. Обстежуючи дітей у віці 2-3 років, Г. Гарднер [4] був захоплено здивований їхньою здатністю вправно виконувати завчені класичні музичні твори чи складати свої власні мелодії. Він виявив та-

кож дитину, хвору на аутизм (зосередженість на своєму внутрішньому світі та несприймання оточуючого середовища), з усіма її обмеженнями у пізнавальній та емоційній сферах, яка могла співати почуті мелодії у зворотному напрямку.

Коли і як формуються ці властивості людини?

Виявилося, що малюки в лоні матері уважно прислухаються до музики, яку вони чуять, і запам'ятовують її. Англійська дослідниця М. Кліментс (M. Clements, 1977; за [1]) грала вибрані класичні твори вагітним жінкам і встановила, що плід заспокоюється від музики А. Вівальді та В.А. Моцарта, а на музику Л. Бетховена, Й. Брамса та рок реагує посиленою рухливістю та штовханням ногами. У іншому експерименті (R.K. Panneton, 1985; за [1]) немовлята надавали перевагу тим пісням, які вони регулярно чули від матерів протягом завершення періоду вагітності. У той же час, діти контрольної групи не виявляли будь-якої переваги стосовно тих, чи інших пісень.

У Ірландії декілька вагітних жінок, які регулярно слухали рекламний музичний телесеріал «Сусіди», були співставлені з подібною групою вагітних жінок, які цього не робили (P.G. Hepper, 1988; за [1]). Після народження немовлятам запропонували теми з цього музичного твору. Діти, які вже чули цю музику в пренатальному віці, переставали плакати, заспокоювались і уважно слухали. У той же час, більшість дітей контрольної групи не звертали уваги на цю музику.

Наведені результати спостережень переконливо свідчать, що плід здатен сприймати музику, а це означає, що він має музичну свідомість.

2.4. Логічна свідомість

Людина живе в досить складному середовищі, що являє собою сукупність численних предметів та явищ, які перебувають у багатовекторних зв'язках між собою. Ці предмети, явища та їх взаємозв'язки постійно змінюються у часі та просторі. Щоб успішно існувати в такому світі, людині треба бути добре пристосованою до умов цього світу і вправно орієнтуватися в ньому. Людина повинна бути здатною сприймати предмети та явища, розпізнавати їх, визнача-

ти їх кількість та властивості, групувати, класифікувати та узагальнювати. Усі ці функції складають зміст логіко-математичного мислення, або логіко-математичної свідомості.

Сучасна академічна психологія все ще дотримується уявлення, що до народження у людини відсутнє сприйняття предметів, розумова діяльність та самоусвідомлення. Однак, унікальні експерименти численних учених переконливо свідчать про наявність у людського плоду логічної свідомості (S. Grof, 1975; K. Ring, 1980; J. Stevenson, 1975, 1987; R.A. Moody, 1976 та інші; за [1]).

Понад 25 років відомий американський психолог Д. Чемберлен [1] вивчає дорослих людей у стані гіпнозу на предмет наявності у них спогадів про життя у лоні матері та про момент народження. Він стверджує, що всі блоки пам'яті людини зберігають відчуття, емоції та послідовне розгортання подій, які мали місце протягом її пренатального розвитку та періоду народження. При цьому виявлено глибоку проникливість у події, їх розуміння і навіть соціальну оцінку. Пренатальні спогади демонструють яскраве усвідомлення насилля, небезпеки або довір'я, яке за таких обставин могла б проявити і доросла людина.

Отже, навіть задовго до свого народження людина має здатність пізнавати оточуюче середовище, усвідомлювати його, навчатися, набувати життєвого досвіду.

2.5. Просторова свідомість

Просторова свідомість дає нам можливість орієнтуватись у навколишньому середовищі, знаходити дорогу за топографічною картою, розпізнавати предмети та явища за їх розмірами, визначати відстань до них. Завдяки цьому компонентові нашої свідомості ми також здатні створювати в нашій уяві певні образи і використовувати їх у мистецтві та ремеслах, винаходах та інших образотворчих процесах.

Хоча просторове мислення часто функціонує за допомогою органу зору, воно наявне й у сліпих людей, що є важливим фактом, який можна порівняти з пренатальним досвідом сприймання простору. Адже матка є простором, який

має освоїти пренатальний малюк. Там наявна достатня кількість об'єктів для набуття початкового просторового досвіду – руки, ноги, пальці, рот та пуповина.

Уже на 9-му тижні ембріонального розвитку спостерігаються періоди активності та відпочинку (L.G.R. Van Dongen and E.G. Goudie, 1980; за [1]). Протягом активної фази ембріон досить інтенсивно рухається в навколоплідній рідині, торкаючись руками стінок матки, пуповини, частин свого тіла, і, таким чином, ознайомлюється з оточуючим середовищем. Однак відпочиває він лише в одному, певному місці. Така активність триває протягом усієї вагітності, доки вистачає простору.

У своїй монографії «Розум вашого ненародженого малюка» Д. Чемберлен [6] описує випадок, коли трьохрічна дівчинка, побачивши фотографію вагітної нею матері, заявила, що там, у животі була змія, яку вона намагалася з'їсти. Звичайно, це наївний але цілком вірогідний опис пуповини. Як бачимо, ненароджений малюк здатен досить свідомо сприймати своє навколишнє середовище.

2.6. Тілесно-рухова свідомість

Усвідомлення свого тіла забезпечує його використання різноманітними і вправними способами для досягнення визначених намірів. Це передбачає наявність контролю над рухами частин тіла та уміння маніпулювати предметами. Здатність майстерно володіти своїм тілом спостерігається у танцюристів, плавців, спортсменів і акторів, що досягається тривалим тренуванням з узгодженості рухів.

Рухи людини є надзвичайно складними і здійснюються завдяки чіткій координації та інтеграції (сполучення окремих частин і функцій системи в єдине ціле) надзвичайно різноманітних нервових і м'язових компонентів. Вони можливі лише за умови дотримання рівноваги тіла, що забезпечується вестибулярною системою, яка починає функціонувати після 24-го тижня ембріонального розвитку. Звичайно здійсненню руху передують мета, вибір способу її досягнення та спонука.

Ультразвукові обстеження свідчать, що інтенсивна рухова активність плоду починається між 10-им та 12-им тижнями вагітності (L.G.R. Van Dongen and E.G. Goudie, 1980; за [1]). Це – хитання в різні боки, згинання та розгинання спини та ший, повертання голови, рухи руками та штовхання ногами, згинання ступнів. Після 12-го тижня плід рухає нижньою щелепою, торкає руками обличчя, знаходить і смокче пальці рук та ніг тощо. Тривалість такої активності сягає 7-и хвилин. При цьому плід переміщується на значну відстань від місця свого відпочинку в нижній частині матки, але потім завжди повертається назад. Така рухова активність плоду продовжується до кінця вагітності, доки вистачає місця.

Матері звичайно не відчувають такої рухової активності плоду аж до 16-22-го тижня вагітності, бо в матці ще є достатньо простору для цього. Пренатальний малюк змінює своє місцезнаходження, здійснюючи досить складні узгоджені рухи ногами, руками та тілом. Спочатку він випростує і повертає голову, потім повертає плечі, нижню частину тулуба і, нарешті, ноги. Такі дивовижні спіралеподібні рухи плоду виявлено ще до 26-го тижня пренатального розвитку (A.W. Liley, 1972; за [1]), хоча підручники твердять, що це неможливо принаймні до 14-20 тижня після народження. Сприятливі умови в навколоплідній рідині дозволяють малюкові робити це легко, але необхідно усвідомлювати той факт, що він цілком здатний виконувати ці граціозні акробатичні вправи.

2.7. Самосвідомість

За Г. Гарднером [4] є дві особистісні свідомості. Внутрішньо-особистісна свідомість, або самосвідомість є здатністю усвідомлювати своє власне існування, відчувати та проявляти свої емоції, розпізнавати їх, наприклад, біль, задоволення і відповідно реагувати.

Коли і які відчуття з'являються вперше в житті? Ще Ч. Дарвін [2] ретельно вивчав прояв почуттів на обличчі у власних дітей і дійшов висновку, що емоції у людини і тварин є природженими. Однак, більшість психологів і сьогодні вважає, що емоційна сфера формується у людини після народження про-

тягом перших трьох років життя (S.I. and N.T. Greenspan, 1985; за [1]). Але звернімося до фактів.

За допомогою сучасного ультразвукового обладнання виявлено, що смоктання великого пальця руки є звичайною забавою плоду, починаючи від 9 тижня ембріонального життя (H. Shirozu et al., 1995; за [1]). Спостереження показали, що це досить приємна забава, бо супроводжується ерекцією статевого члена майже з 16-тижневого пренатального віку. На завершальному етапі розвитку плоду ерекції відбуваються досить часто – до 2 разів на годину і тривають 5-15 хвилин. Такі ерекції частіше спостерігаються у стані сну.

Усмішки, які видно на личку недоношених дітей у той час, коли вони мріють, однозначно відображують приємні відчуття в той час як неприємні викликають вираз невдоволення (H.P. Roffwarg et al., 1966; за [1]). Різноманітність виразів личка свідчить про значний діапазон почуттів. Якщо недоношені діти здатні мріяти за межами материнського лона, то чому цього не можуть робити пренатальні малюки цього ж віку в лоні. Але, якщо пренатальні діти мріють, то це свідчить про наявність у них психічної сфери і явища самоусвідомлення.

Емоції гніву, страху, болі відчуються у самих перших виразних криках. Перші звуки із гортані плоду зафіксовані за допомогою спеціальної сенсорної апаратури у віці 21-24 тижнів (C.L. Ramon у Cajal, 1996; за [1]). Більшість дорослих помиляється, коли думає, що пренатальні малюки нічого не відчують, не мають бажань і кричать просто так. «Крик у матці» є рідкісним але добре задокументованим явищем, підтвердженим понад 140 цитуваннями в медичній літературі протягом останнього століття.

У наш час крик пренатальних дітей пов'язаний із процедурами акушерського обстеження за допомогою різноманітних технічних засобів – проколюванням оболонок, введенням катетера, прикладанням електродів до голови та підшов малюка тощо (M. Thiery et al., 1973; за [1]). Ці маніпуляції спричинюють біль, страх і паніку.

Крик сам по собі не є емоцією, а лише її звуковим проявом. Перебіг почуттів часто відбувається мовчки, але, коли вже з'являється звук, то це свід-

чить про справжні емоції. Ми повинні добре усвідомити те, що пренатальні маляки здатні відчувати численні почуття, перш ніж вони зможуть повідомити про це голосом.

Таким чином, у плоду задовго до народження наявні звичайні життєві відчуття, їх прояв та початковий індивідуальний досвід, що свідчить про його самосвідомість. Пренатальна дитина здатна переживати емоції страху, гніву, болю, задоволення, радості, про що свідчить відштовхування небезпечного предмета, намагання втекти, вираз переляку та плачу на обличчі, усмішка, радісна рухливість тощо.

2.8. Міжособистісна свідомість

Міжособистісна свідомість являє собою здатність помічати та розрізняти інші особи, їх настрої, бажання та наміри. Вона лежить в основі звичайних стосунків між людьми, включаючи стосунки між матір'ю та дитиною. Саме останній вид стосунків Г. Гарднер [4] вважає джерелом міжособистісної свідомості. Ймовірно, що розуміння інших починається зі сприймання самого себе. Г. Гарднер, разом із деякими іншими психологами (напр., В.L. White, 1985; S.I. and N.T. Greenspan, 1985; D.N. Stern, 1985; за [1]), переконаний, що самосприймання з'являється у людини десь на другому році життя.

Однак, численні спостереження свідчать, що єднання між батьками та дітьми починається задовго до народження, а отже, життя пренатального малюка в матці – це становлення міжособистісних стосунків (E. Marnie, 1989; T.R. Verny and P. Weintraub, 1991; за [1]). Материнський ритм дихання, биття її серця, плескання руками, танці, спів є постійними факторами середовища існування плоду. Мати та її пренатальний малюк разом їдять, дихають, сплять, разом падають на сідцях чи ще десь, а також палять сигарети, вживають алкоголь тощо.

Сумісне тренування міжособистісної свідомості неминуче для пренатальних близнят. Їх систематичне ультразвукове обстеження свідчить про початок контактів між ними після 9-го тижня вагітності (B. Arabin et al., 1996; за [1]).

А після 20-го тижня можна спостерігати справжнє суспільне життя близнят. Вони штовхають один одного руками та ногами, ніжно обіймаються, труться щоками, бавляться. (A. Piontelli, 1992; за [1]),

Виразні ефекти взаємозв'язку матері та плоду були одержані в процесі ультразвукового обстеження 28-ми вагітних жінок, охоплених панікою під час землетрусу (A. Ianniruberto and E. Tajani, 1981; за [1]). Усі пренатальні малюки в цей час були надзвичайно рухливими протягом 2-8 годин. Їхні рухи були сильними і численними, але безладними. Інші спостереження показали, що плоди чітко розрізняють очікування матер'ю звичайного ультразвукового обстеження та процедури взяття проби навколоплідної рідини. Останнє викликає тривогу матерів, що призводить до стимуляції підвищеної активності плоду (N. Rossi et al., 1989; за [1]).

Наявні взаємозв'язки між матер'ю та плодом інколи можуть мати фатальні наслідки. Наприклад, сильний переляк вагітної жінки може призвести до загибелі плоду (R.C. Goodlin, 1979; за [1]). Більше того, за умови небажаної вагітності, особливо з боку жінки, різко зростає частота ембріональної смертності протягом перших 28-ми днів розвитку (M.N. Bustan and A.L. Coker, 1994; за [1]). Хоча у більшості випадків цього не трапляється, але будь-які страждання матері спричиняють різноманітні проблеми розвитку плоду, ускладнення положів, порушення фізичного та психічного здоров'я дитини (A. Zitrin et al., 1964; D.H. Stott, 1973; Y. Feldman, 1981; E.S. Batchelor et al., 1983; J.A. Connolly and J.H. Cullen, 1983; A.E. Reading, 1983; за [1]).

Таким чином, міжособистісна свідомість формується у людини задовго до народження у процесі ембріонального формування її нервової системи.

2.9. Заключна частина

Розглянуті вище дані свідчать про те, що дитина ще до свого народження демонструє поведінку, яка відповідає усім критеріям розумової діяльності. Від якомога найбільш раннього усвідомлення цього залежить якість та успіх батьківської турботи та любові, що спрямовані на малюка. Ненароджені діти відчу-

вають різницю між небажаним чи байдужим батьківством та батьківством, яке усвідомлює свій новий стан, бажає, чекає і любить свою дитину. Батьки, які чекають на нову дитину, повинні бути надзвичайно уважними та делікатними, щоб не завдати їй фізичної чи моральної травми. Вони повинні ставитись до ще ненародженої дитини як до повноцінної особистості.

Батьки будь-яких статків мають змогу творчо спілкуватися зі своєю ще ненародженою дитиною та любити її, бо для цього не потрібно ніяких матеріальних затрат. Завжди є можливість співати, розмовляти та гратися з живою душею в лоні матері. І кожного разу малюки будуть відчувати любов та бажаність із боку батьків, що дасть їм радість і сприятиме нормальному розвитку тіла та розуму. І починати готуватися до такого спілкування потрібно не після народження дитини, а перед зачаттям.

Настав час нової парадигми в психології розвитку, яка переходить від поняття «рефлекси» до поняття «чутливість», від поняття «мозок» до поняття «розум», від поняття «обумовлене навчання» до понять «логіка», «мислення» тощо.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Назвіть компоненти свідомості людини за Г. Гарднером.
2. Поясніть, яким чином вчені виявили наявність мовної свідомості у ненароджених дітей?
3. Як виявляється пренатальна музична свідомість?
4. У чому полягає логічна свідомість плоду?
5. На якому етапі пренатального розвитку з'являється просторова свідомість і як вона проявляється?
6. Що таке тілесно-рухова свідомість і чим вона відрізняється від мимовільних біологічних рухів?
7. Опишіть особливості прояву плодом внутрішньо-особистісної свідомості.
8. За допомогою яких дослідів була виявлена міжособистісна свідомість у ненароджених дітей?
9. Якою має бути поведінка батьків, які чекають на дитину, щоб максимально сприяти її здоров'ю, розвитку психічних та інтелектуальних задатків?

Розділ 3. МЕХАНІЗМИ ПРЕНАТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Численні дослідження показали, що плід людини, починаючи з п'ятимісячного віку, цілком здатен сприймати ставлення до нього з боку матері та батька, реагувати на подразнення, які надходять до нього із зовнішнього світу, і навіть навчатись [1, 2, 3].

У першому розділі вже говорилося про те, що на підставі результатів таких досліджень американським акушером Ф.Р. Ван де Каром розроблена спеціальна комплексна методика, яка дістала назву “Пренатальний університет” [4, 5]. Багаторічні спостереження показали, що діти, матері яких під час вагітності користувалися цією методикою, з перших днів життя після народження значно краще адаптувалися до умов зовнішнього світу, були спокійнішими, менше кричали, не вередували, уважно слухали, коли з ними розмовляли, і взагалі поводити себе значно розумніше з точки зору дорослої людини. А деякі діти, які зазнали навчання до народження, разюче швидко ставали вундеркіндами.

Однак механізми сприйняття плодом оточуючого середовища вивчені недостатньо і продовжують цікавити дослідників фізіології вищої нервової діяльності та психології людини.

Сьогодні існують різноманітні погляди, моделі та теорії щодо цієї проблеми, часто зовсім протилежні. Частина цих поглядів виникла у сфері психології розвитку, яка розглядає дитину виключно як фізіологічно рефлексивний і асоціальний організм [6]. Виявилось, що ці припущення розповсюджені також у галузі пренатальної педагогіки. Навчання плоду описується з позиції звикання (Querleu D. et al., 1981; Kisilevsky B.S., Muir D., 1991), обумовлення (Spelt D., 1948; Van de Carr R, 1988) або повторних відбитків (Salk L., 1962; Logan B., 1991). [За 7].

Але останнім часом зростає кількість досліджень, які сприймають пренатальну дитину як здібну та емоційну істоту. Найбільше уваги цьому питанню в своїх працях присвятив американський психофізіолог Д. Чемберлен. [8, 9, 10].

Таких же поглядів дотримується відомий вчений педіатр із США В.Б. Селенбах, який успішно здійснив спробу експериментально підтвердити ідею Т.Г. Бауера (Bower T.G.R., 1989) про те, що плід людини протягом останнього триместру вагітності перебуває в стані навчання і що це навчання розвивається від узагальненого абстрагування до все більшої диференціації та визначення подразнень із навколоплідного та зовнішнього світу [7]. Вчений провів дослідження на власній дочці Кларі, починаючи з 34 тижня вагітності без застосування спеціальних технічних засобів спостереження. Результати такого дослідження не спроможні привести до наукового узагальнення, але можуть допомогти в плануванні подальших експериментів у цьому напрямку.

Експеримент В.Б. Селенбаха показав, що пренатальне навчання є більш складним процесом, ніж уявляє собі більшість сучасних дослідників. Вони для вивчення пам'яті плоду та немовляти використовують лише принцип звикання, який дає змогу розрізняти реакції на нові та звичні подразнення (Sophian C., 1980). Метод підкріплення, у свою чергу, фіксує тільки певні навчальні реакції (Rovee-Collier C., 1984). Але обидва підходи нав'язують зовнішній стимул і шукають зміни на специфічних рівнях – візуальному, «смоктальному», емоційному, поведінковому тощо.

Звичайно, метод звикання та підкріплення працював і у Кларі. Вона навчилася пізнавати звук “а”, який супроводжувався променем світла, та реагувати на нього, брала участь у сумісних іграх, відштовхуючись від стінки живота матері. Коли подавався незнайомий стимул, Клара затихала, що свідчило, можливо, про її збентеження. Ці реакції підтвердили думку Ж. Піаже (Piaget J., 1977 [за 7]) про те, що найбільш раннє навчання дитини є виключно сенсомоторним.

Однак у випадку з Кларою було помічено, що вона поступово удосконалює свої рухові моделі. Це дало підстави думати, що пренатальне навчання виходить за межі умовних рефлексів. Наприклад, Клара удосконалювала свої реакції на слуховий стимул від загального повертання до локалізації джерела звуку. Такий же прогрес мав місце у візуальних іграх, коли спочатку на світло вона реагувала загальними поштовхами, а з часом – поворотом голови до джерела

світла і торканням освітленого місця рукою. Все це свідчить про те, що у процесі пренатального спілкування наявний перехід навчальної мотивації із зовнішнього на внутрішній рівень, про що зауважував Т.Г. Бауер (Bower T.G.R., 1989 [за 7]).

В експерименті з Кларою спостерігалось ще один цікаве явище – реакція на сталість об'єкту. Звичайно вважається, що ця здатність притаманна лише дитині віком після 6-ти місяців. Клара виразно “слідкувала” рукою за рухом променя світла по животі матері навіть за умови переривчастого освітлення. Вона немов би намагалася відтворити об'єкт за допомогою власних дій. У випадку, коли звук “а” не підкріплювався світлом, Клара спочатку “бентежилася”, але невдовзі реагувала на звук як і раніше – торкаючись рукою стінки живота матері у місці колишнього спалаху світла. Така поведінка пренатальної дитини свідчить про те, що вона сприймає спільну сукупність зовнішніх стимулів як єдину цілісність, не розрізняючи їх за сенсорною приналежністю. Таким чином, у даному випадку спостерігається повна інтеграція сенсорного та моторного реагування на складний стимул (звук та світло) навіть за відсутності одного з його компонентів (звук) та за умови переривання іншого (світло).

Крім того, дослідження В.Б. Селенбаха показало, що пренатальна дитина здатна усвідомлювати себе саму, виокремлювати себе з внутрішнього середовища матері. Вона виразно проявляє своє емоційне ставлення до батьків протягом пренатального навчання, а особливо під час спільних ігор на зразок того, що батько промовляє: “Привіт, татко тут!”, супроводжуючи кожний склад слів легким натисканням рукою на живіт матері. Завжди на таке привітання малюк відповідав поштовхом.

Результати проведеного експерименту певною мірою корегують популярні сьогодні пренатальні моделі та спонукають до подальшого вивчення цієї проблеми.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які особливості поведінки ненародженої дитини дали підстави В.Б. Селенбаху вважати, що пренатальне навчання не обмежується умовнорефлекторною діяльністю?

2. У чому полягає пренатальна реакція на сталість об'єкту?
3. Як ненароджена дитина сприймає спільну сукупність зовнішніх стимулів?
4. Про що свідчить емоційна реакція дитини на батьків під час пренатального спілкування?

Розділ 4. Вплив пренатального спілкування на розвиток дітей дошкільного віку

Експеримент американського педіатра В.Б. Селенбаха [1] над власною дочкою Кларою за комплексною методикою відомого американського акушера Ф.Р. Ван де Кара [2, 3], про який велася мова вище, набув значного розголосу серед спеціалістів із пренатального спілкування.

Приблизно протягом цього ж періоду у Венесуелі колективом науковців під керівництвом психотерапевта Б. Менріка був здійснений багаторічний широкомасштабний експеримент, який охопив майже 700 сімей, із вивчення впливу пренатального спілкування з майбутньою дитиною на особливості її подальшого розвитку аж до 6-річного віку [4]. Базуючись на переконливих результатах цього експерименту, венесуельський уряд почав здійснювати програму позитивного пренатального спілкування в центрах материнства по всій країні.

У цьому експерименті брали участь 684 матері віком між 18 і 26 роками, які вперше народжували дитину. За соціально-економічним походженням вони були представниками помірно бідних сімей. Ця сукупність матерів була довільно поділена на дві групи – експериментальну та контрольну. З членами експериментальної групи працювала спеціально підготовлена команда психологів та медсестер.

Дітей обстежували після народження через два дні, один рік, 18 місяців, 3, 4, 5 і 6 років. Статистична обробка результатів експерименту була здійснена за допомогою дисперсного та регресивного аналізів.

Пренатальний навчальний план складався з щоденних двогодинних занять протягом тринадцяти тижнів. Експеримент передбачав не лише присутність, а й участь у цих заняттях батька майбутньої матері. Члени експериментальної групи на цих заняттях набували теоретичних знань та практичних навичок пренатального спілкування з майбутньою дитиною, здорового способу життя. Заняття здійснювалися з використанням методик релаксації, які супроводжувалися звучанням відповідної музики. Крім того, майбутніх матерів навчали

спеціальним прийомом, призначеним для полегшення перебігу їх вагітності, пологів та здійснення успішного контакту з народженою дитиною.

Майбутні матері експериментальної групи почали вправи спілкування зі своїм плодом на п'ятому місяці вагітності. У цей час пренатальні діти здатні реагувати на зовнішній сигнал поштовхом ногою. Це забезпечує можливість здійснювати контакт із дитиною дотиками та словами й, таким чином, заохочувати дитину до продовження спілкування. Установлення стійкого зв'язку такого характеру дає можливість перейти до наступних кроків пренатального спілкування: (1) різні прийоми контакту (поплескування, потирання, потискування, коливання, поглажування та легке постукування), поєднаних зі словами; (2) напрямки руху з використанням супроводжувальних слів «униз», «уверх», «качання» і «коливання»; (3) дослідження зі звуками (музика, людська мова, шум); (4) біологічні функції (кашель, чхання, гикання, плач, сміх); (5) візуальні відчуття (світло, темрява); (6) температурні відчуття (холод, тепло); і (7) рухи, які здійснює дитина (стусан ногою, поштовх, обертання). Усі ці дії супроводжуються відповідними словами.

За умовами експерименту всі дослідження проходили в контексті любові й усвідомлення їх значення для розвитку в дитини здатності сприймати навколишній світ та її інтелекту. Кожен дослід тривав 5-10 хвилин і закінчувався музикою.

Протягом наступних місяців вагітності пропонувалися складніші контакти та ігри – з використанням дотиків і слів у складі коротких пропозицій, оповідань, пісень, а також бесід про те, що мати робить у цей момент. Протягом експерименту мати і батько заохочувалися до власної творчості в пошуках слів для звернення до своєї дитини.

Після народження дитини прийомом стимуляції підлягали органи чуттів – зір, слух, нюх, смак, дотик, а також рухливість і майбутня мова. Наприклад, щоб сприяти розвитку зорового аналізатора, батькам пропонувалося тримати дитину обличчям до себе, приваблювати її увагу і рухати своєю головою повільно ліворуч, праворуч, угору і вниз у той час як дитина слідкує очима за ва-

шими рухами. З метою стимулювання розвитку слуху, уваги та мови батьки мають завжди говорити дитині про те, що вони роблять. Їм також пропонують повторювати звуки та вираз обличчя дитини. Батьків переконують, що дитину необхідно знайомити з різноманітними смаковими, нюховими, дотиковими та температурними подразниками, примовляючи при цьому „Це – кисле...”, „Це – шовк ...”, „Це – тепло...” тощо. Щоб продовжити стимулювання розвитку дітей, пропонується використовувати різноманітні ігри та сумісні дії, щоб привчити дитину сприймати навчання, процес мислення та вирішення незначних проблем як забаву.

Новонароджені діти експериментальної групи віком два дні показали значно більшу здатність реагувати на зорові та слухові подразнення. Вони були здатні краще контролювати свої рухи і тонус м'язів, демонстрували більш ефективно уміння досягти рівноваги тіла.

На 25-й день після народження дитина з пренатальним контактуванням продовжувала показувати значну здатність реагувати на зорові і слухові подразнення. Вони були також значно краще адаптовані до шумових та світлових стресів, ніж діти контрольної групи. Цим властивостям експериментатори приділяли особливу увагу, бо вони відіграють важливу роль в одержанні інформації від навколишнього середовища і сприяють дитині у досягненні кращого пізнавального і соціального розвитку.

У віці 18 місяців діти експериментальної групи показують значно кращий розумовий і моторний розвиток порівняно з дітьми контрольної групи. Ці істотні розходження стосуються функції мови, координації типу „зір-рука”, виходу з проблемної ситуації та інших візуально-моторних здібностей. Крім того, ці діти проявляли тенденцію не вередувати їжею, яку їм пропонували матері.

Трирічні діти, які зазнали пренатального стимулювання, мали кращий мовний розвиток, досконаліші візуально-моторні та соціальні навички, пам'ять, мислення.

Під час тестування інтелекту у віці чотирьох років експериментальні діти випередили контрольних дітей на 6 пунктів. Вони були значно досконаліші

стосовно розпізнавання малюнків, геометричних та мозаїчних зображень, словарного запасу та граматичних конструкцій, класифікації простих фактів та об'єктів. Діти, що зазнали пренатальної стимуляції, показали достовірно кращу здатність сприймати просторові залежності. Вони виявилися більш спостережливими, проникливими, більш здатними до аналізуючого та синтезуючого мислення.

П'ятирічні пренатально стимульовані діти мають значно кращі навички читання та письма. Стосовно інших показників тестування (кількість накопиченої інформації, володіння словарним запасом, кількість виконавчих навичок) розходження між дітьми експериментальної та контрольної груп були статистично неістотними.

Однак у віці 6 років експериментальні діти знову показали значні переваги над контрольними за загальним показником інтелекту. Вони достовірно домінували як у мовних, так і у виконавчих навичках. Відмінності також істотні на рівні активного словарного запасу, вправності класифікувати об'єкти, високої здатності до абстрагування, гарної візуально-моторної координації. При вирішенні виконавчих завдань пренатально стимульовані діти приблизно на п'ять показників інтелекту переважають дітей контрольної групи.

Базуючись на статистичній достовірності позитивних результатів, одержаних протягом шестирічних експериментальних досліджень, можна з упевненістю констатувати, що програма пренатального стимулювання дає надзвичайно корисні наслідки, які полягають у підвищенні показників розвитку дітей дошкільного віку. Крім того, венесуельськими дослідниками зафіксовано супутній ефект такого стимулювання, який полягає у зміцненні сімейних стосунків та у суттєвому зниженні випадків розлучення серед сімей експериментальної групи.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. У чому полягає незаперечна наукова та практична цінність венесуельського експерименту з пренатальної стимуляції?
2. Чому, на Вашу думку, венесуельський експеримент передбачав обов'язкову участь у ньому батька майбутньої дитини?
3. Чому пренатальне спілкування варто починати на 5-му місяці вагітності?

4. Що є умовою переходу до другого, більш складного етапу пренатального спілкування?
5. Розкрийте зміст другого етапу пренатального спілкування.
6. У чому полягав третій етап пренатального спілкування під час венесуельського експерименту?
7. Поясніть позитивне значення прийомів стимулювання та виховання новонароджених за програмою венесуельського експерименту.
8. У чому виявлялись переваги здійснення пренатального спілкування на подальший розвиток немовлят та дошкільнят різних вікових періодів?
9. Який супутній ефект пренатального спілкування був виявлений у результаті венесуельського експерименту?

Розділ 5. ПРЕНАТАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ У ПЕРВІСНИХ КУЛЬТУРАХ

Традиції пренатального спілкування досить розповсюджені в первісних культурах, хоча до останнього часу вони не вивчалися фізіологами та медиками, а фіксувалися етнографами, антропологами чи істориками на тлі загальної картини історії культури. [1]. Правда, у слов'ян, і зокрема в українців, не виявлено давніх традицій спілкування з ненародженою дитиною. Однак, у цієї групи етносів велике значення у пренатальному спілкуванні відігравали народні пісні, обряди, ворожіння, які моделювали позитивне розв'язання проблем вагітної жінки та майбутньої дитини, та інші традиції [2, 3, 4].

У давніх традиціях пренатального спілкування головною дієвою особою виступає звичайно жінка, майбутня мати. За таких обставин випадки, коли активними учасниками пренатальних обрядів є чоловіки, вельми цікаві для дослідників цього питання. Серед сучасних наукових публікацій зустрічаються роботи з цієї тематики.

У книзі американських учених Е. Кармен та Н. Кармен “Космічна колиска” йдеться мова про австралійських аборигенів, які глибоко переконані, що зачаття дитини здійснюється на духовній основі, тобто дух дитини вибирає собі майбутніх батьків і лише після цього відбувається біологічне запліднення [5]. Звичайно, подібні міркування виглядають, м'яко кажучи, парадоксальними для нашого цивілізованого розуму, вихованого європейською матеріалістичною наукою. Але ретельні наукові дослідження показали, що в основі цих явищ лежать реальні процеси, поки що невідомі науці.

Викликає подив, що аборигени зберегли свої переконання навіть тоді, коли познайомилися з картиною біологічного зачаття. Вони стверджують, що, хоча запліднення і готує шлях для дитини в лоно матері, але не достатнє для справжнього зачаття.

Антрополог А. Монтеґю (A. Montagu, 1974) з приводу цього пояснює: “Світ аборигенів за своєю суттю – духовний світ, і матеріальні дії мають, перш

за все, духовне значення... Духовне походження дітей – фундаментальне вірування, яке є однією з найважливіших підвалин суспільного устрою аборигенів” [за 5].

Сучасний дослідник Дж. Г. Коуен (J.G. Cowan, 1992), який жив із аборигенами, так пояснює поняття духовного походження дитини: “Нове життя, визначене для входження в жінку, є цілісною сутністю, яка сформувалася в далекому минулому і є незрівнянно більш древньою і повністю незалежною від будь-якої іншої живої істоти” [за 5].

Спочатку аборигену, переважно чоловікові, сниться особливий сон, який і відіграє роль того каталізатора, що трансформує дух дитини “зі світу ненароджених у світ живих”. У цьому сні дух майбутньої дитини у вигляді темношкірого малятка зростом всього 5-8 сантиметрів називає своє ім’я та висловлює бажання народитися. Якщо у чоловіка кілька жінок, він вибирає найбільш придатну для цього конкретного випадку і повідомляє їй про місцезнаходження духу дитини.

Згідно з переконанням аборигенів, душа чоловіка під час сну блукає по всьому світові у пошуках духу дитини. Остання виявляється звичайно біля особливого священного джерела, яке породжує душі людей. У наступному сні чоловік передає душу майбутньої дитини своїй дружині.

Якщо чоловік зустрічає дух дитини у сновидінні під час перебування далеко від своєї домівки, він прив’язує його до свого волосся, доки не повернеться додому. Удома він передає дух дитини дружині, розташовуючи його поряд із нею або прикріплюючи до її пупа. Невдовзі дух дитини входить у лоно жінки.

Австралійські аборигени зустрічають дух своєї майбутньої дитини не лише у сновидінні, а й відчувають його під час неспання, полюючи чи збираючи поживні рослини. Чоловік здатен чути голос духу дитини, що зве його батьком, із вітру або води. Після цього дух сідає на плече чоловіка і таким чином їде додому. Батько відчуває, як дитина-дух щось йому шепоче у вухо, смикає його за волосся.

Вельми цікаві факти стосовно традицій духовного походження дітей подає англійка Д.М. Бейтс (D.M. Bates, 1940), яка близько сорока років прожила разом із австралійськими аборигенами-кочовиками [за 5]. Так чоловік визнавав народжену дитину своєю лише у випадку попередньої зустрічі з її духом. Траплялося, що він відмовлявся від батьківства навіть тоді, коли постійно проживав разом із дружиною. За таких обставин мати шукала і знаходила справжнього духовного батька дитини. У іншому випадку чоловік визнавав дитину своєю навіть за умови кількарічної відсутності вдома, бо він до цього зустрівся з її духом.

У XX столітті чисельність популяцій австралійських аборигенів почала різко зменшуватись, не дивлячись на досить сприятливі економічні та санітарні умови їх існування, на цілком достатню кількість сексуальних контактів подружніх пар. Як вважає німецький етнолог А. Ломмель (A. Lommel, 1951), який ретельно вивчав вплив сучасної європейської культури на аборигенів, таке явище спричинене зменшенням частоти сновидінь про духів дітей унаслідок розповсюдження в Австралії християнства, західної науки та раціоналізму [за 5]. Переважна більшість сучасних австралійських аборигенів живе практично європейським життям, яке руйнує їхню природну духовну сутність. Вони перебувають у стані стресу, бо втратили спокійне розмірене життя в звичних для них природних умовах, наповнене священними обрядами, спогляданнями та роздумами. Згідно з твердженнями аборигенів, для народження дитини сон повинен бути неглибоким, щоб чоловік міг залишатися пильним і чутливим, коли тіло відпочиває. За таких умов дух дитини входить у його серце, потім у голову, після чого усвідомлюється.

Цікаво, що аналогічне явище має місце у житті навіть тих аборигенних племен, які ніколи не бачили цивілізовану людину. За спостереженнями того ж А. Ломмеля чоловікам цього племені замість сновидінь про майбутню дитину сниться маячня про блідолиці душі мертвих людей, про дивовижні й страшні рухливі машини. Вчений висловив думку, що сон майбутнього батька про дух

дитини є необхідною умовою біологічного зачаття для австралійських аборигенів.

У давнину люди ставилися до ненародженої дитини з великою повагою і спілкувалися з нею як із рівною. На Сході за несприятливих життєвих умов, наприклад, у період нестачі їжі, здійснювався спеціальний обряд. Чоловік клав свою руку на живіт вагітної дружини і розповідав своїй дитині про труднощі життя сім'ї, про те, що чекає на нього після народження. При цьому він просив дитину покинути лоно матері. Через декілька днів після цього у жінки відбувався викидень.

Зовсім по-іншому було тоді, коли вагітність була бажаною. У давні часи в країнах Сходу існували спеціальні клініки, де вагітні жінки були оточені спокоем та красою. [6]. Ще тоді люди знали, що для народження розумної та красивої дитини потрібно не тільки оточувати вагітну красою, щирим теплом і турботою, а й створювати їй можливості для найбільш повного розкриття своїх творчих задатків. Майбутня мати повинна була робити все із задоволенням: співати, грати на музичних інструментах, малювати тощо.

Як свідчать наведені приклади, численні механізми статевого життя людини залишаються непізнаними і чекають на своїх дослідників.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які уявлення про зачаття дитини мають австралійські аборигени?
2. Яку роль, згідно уявлень австралійських аборигенів, відіграють у процесі зачаття дитини чоловіки?
3. Чому, на думку вчених, сьогодні чисельність австралійських аборигенів продовжує зменшуватись, не дивлячись на сприятливі життєві умови за європейськими стандартами?

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Розділ 1. Етапи пренатального розвитку людини

1. Курило Л.Ф. Развитие эмбриона человека и некоторые морально-этические проблемы методов вспомогательной репродукции (обзор литературы). <<http://www.rusmedserv.com/problreprod/3-98/p39.htm> > 2002.
2. Балановская Н. Усуи рейки риохо для детей и родителей. <<http://www.caravan.ru/~jahin/roditel.htm> > 2002.
3. Chamberlain D.B. The fetal senses. <<http://www.birthpsychology/lifebefore/FetalSense.html> > 1998.
4. Chamberlain D.B. Babies are conscious. <<http://www.eheart.com/cesarean/babies.html> > 1996.
5. Joseph R. Fetal brain and cognitive development. <<http://www.brain-mind.com/FetalBrainDevelopment.html> > 1999.
6. Sallenbach W.B. Claira: a case study in prenatal learning. <<http://www.birthpsychology/lifebefore/early7.html> > 1998.
7. Van de Carr F.R. Enhancing early speech, parental bonding and infant physical development using prenatal intervention in standard obstetric practice // Pre- & Perinatal Psychology Journal. – 1986. – Vol. 1 (1). – P. 20-30.
8. Van de Carr F.R. & Lehrer M. Prenatal University: Commitment to Fetal-Family Bonding and the Strengthening of the Family Unit as an Educational Institution // Pre- & Perinatal Psychology Journal. – 1988. – Vol. 3 (2). – P. 87-102.
9. Павлова Л. Жизнь до рождения. <<http://subscribe.ru/archive/home.child.lada/200010/20103546.html> > 2000.

Розділ 2. Пренатальна свідомість

1. Chamberlain D.B. Prenatal receptivity and intelligence // Journal of prenatal and perinatal psychology and health. – 1998. – Vol. 12 (3-4). – P. 95-118. (<<http://www.birthpsychology.com/journal/abstracts.html> > 2001).
2. Дарвин Ч. Иллюстрированное собрание сочинений. Том III. О выражении ощущений у человека и животных. / Пер. с англ. – М.: Изд. Ю. Лепковского, 1908. – С. 1-211.
3. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 3. – Київ: Аконіт, 2001. – 248 с.
4. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. – N.-Y.: Basic Books, 1983. (3а [1]).
5. Cheek D.B. Are telepathy, clairvoyance and “hearing” possible in utero? Suggestive evidence as revealed during hypnotic age-regression studies of prenatal memory // Prenatal and perinatal psychology journal. – 1993. – Vol. 7 (2). – P. 125-138. (<<http://www.birthpsychology.com/journal/abstracts.html> > 2001).
6. Chamberlain D.B. The mind of your newborn baby (3-rd ed.) – Berkeley, CA: North Atlantic Books. (3а [1]).

Розділ 3. Механізми пренатального навчання

1. Chamberlain D.B. The fetal senses. <<http://www.birthpsychology/lifebefore/FetalSense.html> > 1998.
2. Chamberlain D.B. Babies are conscious. <<http://www.eheart.com/cesarean/babies.html> > 1996.
3. Joseph R. Fetal brain and cognitive development. <<http://www.brain-mind.com/FetalBrainDevelopment.html> > 1999.
4. Van de Carr F.R. Enhancing early speech, parental bonding and infant physical development using prenatal intervention in standard obstetric practice // Pre- & Perinatal Psychology Journal. – 1986. – Vol. 1 (1). – P. 20-30.
5. Van de Carr F.R. & Lehrer M. Prenatal University: Commitment to Fetal-Family Bonding and the Strengthening of the Family Unit as an Educational Institution // Pre- & Perinatal Psychology Journal. – 1988. – Vol. 3 (2). – P. 87-102.
6. Meltzoff A.N. The roots of social and cognitive development: models of man's original nature. – In "Social Perception in Infants". – T. Field and N. Fox (Eds.). – Norwood, N.J.: Ablex, 1985.
7. Sallenbach W.B. Claira: a case study in prenatal learning. <<http://www.birthpsychology/lifebefore/early7.html> > 1998.
8. Chamberlain D.B. Is there intelligence before birth? // Pre- and Perinatal Psychology Journal. – 1992. – Vol. 6 (3). – P. 217-238.
9. Chamberlain D.B. The sentient prelate: what every parent should know // Pre- and Perinatal Psychology Journal. – 1994. – Vol. 9 (1). – P. 9-32.
10. Chamberlain D.B. Prenatal receptivity and intelligence // Pre- and Perinatal Psychology Journal. – 1998. – Vol. 12 (3-4). – P. 95-118.

Розділ 4. Вплив пренатального спілкування на розвиток дітей дошкільного віку

1. Sallenbach W.B. Clairia: a case study in prenatal learning. <<http://www.birthpsychology.com/lifebefore/early7.html> > 1998.
2. Van de Carr F.R. Enhancing early speech, parental bonding and infant physical development using prenatal intervention in standard obstetric practice // Pre-& Perinatal Psychology Journal. – 1986. – Vol. 1 (1). – P. 20-30. (<<http://www.birthpsychology.com/journal/abstracts.html> > 2001).
3. Van de Carr F.R. & Lehrer M. Prenatal University: Commitment to Fetal-Family Bonding and the Strengthening of the Family Unit as an Educational Institution // Pre-& Perinatal Psychology Journal. – 1988. – Vol. 3 (2). – P. 87-102. (<<http://www.birthpsychology.com/journal/abstracts.html> > 2001).
4. Manrique B., Conasti M., Alvarado M.A., Zypman M., Palma N., Ierrobino M.T., Ramirez I., and Carini D. A controlled experiment in prenatal enrichment with 684 families in Caracas, Venezuela: results to age six. // Journal of Pre-& Perinatal Psychology and Health. – 1998. – Vol. 12 (3-4). – P. 209-234. (< <http://www.birthpsychology.com/journal/abstracts.html> > 2001).

Розділ 5. Пренатальне спілкування у первісних культурах

1. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – С. 255-256.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1992. – 416 с.
3. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: Обереги, 1994. – 424 с.
4. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад. школа, 1985. – 312 с.
5. Carman E. and Carman N. Spirit-Child: the aboriginal experience of pre-birth communication. – 1993. – <<http://www.birthpsychology.com/lifebefore/concept10.html> > .
6. Балановская Н. Усуи Рэйки Риохо для детей и родителей. – 2002. – <<http://www.caravan.ru/~jahin/roditel.htm>>.

Навчальне видання

Помогайбо Валентин Михайлович,

доцент Полтавського державного педагогічного університету, кандидат біологічних наук

Вступ до пренатальної психології

Спеціальний курс

Обкладинка, комп'ютерний набір,
літературна та художня редакція,
коректура і верстка автора

Підписано до друку
Гарнітура.
Ум. друк. арк.
Формат

Наклад 600. Зам. №
Надруковано в